

Слободан Д. Милошевић

МРЕЖА ПАРТИЈСКИХ ОРГАНИЗАЦИЈА НА ОСЛОБОЂЕНОЈ ТЕРИТОРИЈИ У ЦРНОЈ ГОРИ У ПРВОЈ ГОДИНИ НОР-а*

Циљ овога саопштења¹ јесте да прикаже мрежу партијских организација на ослобођеној територији Црне Горе, Боке и делу Санцака (територија између р. Лима и р. Таре) за време прве године НОР-а, и то до нивоа бироа општинских ћелија. За она места где нису били основани општински бирои биће говора о броју сеоских ћелија, јединица и група.

Одмах треба рећи да је у досадашњој историографији овоме питању поклањано мало пажње. Готово да нема ни једнога рада који би искључиво обрађивао организациону структуру Партије. Један од узрока томе свакако је тај што нема сачуване архивске грађе. Уколико је нешто и сачувано, то су појединачни

* И поред одређених фотографских грешака у овом раду, којих је редакција била свјесна, рад се објављује онако како га је аутор прочитао на симпозијуму односно припремио за штампу, јер је начелно заузела став да не врши рецензентске интервенције ни на једном од радова који су прочитани на симпозијуму.

¹ Проширено Саопштење поднето на Научном скупу поводом 50 година КПЈ, Скоја и Синдиката у Црној Гори, одржаном 27. и 28. маја 1969. године у Титограду.

Ово је резултат досадашњих истраживања на ову тему. У основи дата је организациона структура партијских организација. Каснија истраживања се могу допунити у смислу „проналажења“ нових организација као и чланова партијских руководстава који су се стално мењали, па је врло тешко одредити од када је до када неко био члан одређеног руководства и сл. Свакако ће у том погледу бити нових података, јер се није могао утврдити тачан састав окружних и месних комитета Партије. Бројно стање чланова Партије не може се пратити у континуитету из месеца у месец, па је зато тешко утврдити сигурне бројке.

У разноврсним изворима које сам користио за овај рад постоји терминолошка збрка око назива партијских институција. Тако се негде месни комитети Партије називају среским и обратно. У том погледу аутор је узео називе: окружни, месни, општински и рејонски комитет Партије.

Архивска грађа по питању организације Скоја и Црногорске народне омладине за овај период веома је оскудна. Слична је ситуација и са другим изворима на ту тему. И због тога се аутор овом приликом није упуштао у та питања на којима предстоји дугорочнији истраживачки рад у првом реду на анкетирању учесника догађаја.

подаци у ретким документима. Из тих података не може се упот-
пунити мрежа партијских организација.

По овом питању слична је ситуација и са литературом где се може наћи података који се односе на одређену територију у одређеном времену. Сам оквир интересовања аутора одређивао је место и време где се налази и када је радила партијска организација. На жалост, до тачних података тешко се долази. Понекад је очигледно неслагање у подацима који се налазе у документима, а да се не говори о мемоарској грађи, у којој су подаци доста контрадикторни. Све ово причињава велике тешкоће истраживачима да реконструишу, опишу и даду оцену протеклим догађајима.

Иако се налазила у дубокој илегалности пред други светски рат, КПЈ је по својој организованости, дисциплини и јединству, а затим по вођењу политичких и економских акција непосредно пред априлски рат 1941. године била најорганизованија политичка снага у Југославији. Налазила се у току свих политичких збивања на унутрашњем и међународном плану. С обзиром на то није јој било текшо да се од раније, а нарочито од мартовских догађаја 1941. године, спремно укључи и даде тон војним и политичким збивањима у земљи.

Нужни предуслов за успешан развитак ослободилачке борбе јесте масовност КПЈ и развијеност мреже њених организација. Та питања КПЈ је увек постављала у први план. Поред осталих она су доминирала и на Петој партијској конференцији КПЈ у октобру 1940. године у Загребу. Та питања била су актуелна и за све време народноослободилачке борбе југословенских народа. И не без разлога. Пракса је показала у већини случајева да се народноослободилачки покрет успешније развијао у оним областима и местима где су биле развијеније партијске организације, пошто су оне биле предуслов за успешнији политички рад у народу.

На територији Црне Горе, Боке и Санцака партијском организацијом руководио је Покрајински комитет за Црну Гору, Боку и Санцак.² Нови Покрајински комитет изабран је на Осмој партијској конференцији од 7. до 9. августа 1940. године у саставу: Божо Љумовић, пол. секретар, Блажо Јовановић, орг. секретар, а чланови: Саво Брковић, Будо Томовић, Миладин Поповић, Периша Вујошевић, Видо Ускоковић, док су доцније кооптирани Крсто Попивода, Радоје Дакић и Радосав Бурић. У овом саставу ПК је радио до априла 1942. године, када је смењен и ЦК КПЈ наименовао нови ПК у саставу: Радоје Дакић, Јагош Ускоковић,

² У даљем тексту: Покрајински комитет. У даљем тексту за ознаку територије Црне Горе, Боке и наведеног дела Санцака употребљаваће се само назив Црна Гора.

Блажо Јовановић, Вељко Мићуновић, Боко Вујошевић и Велимир Кнежевић.³

До 8. јула 1941. године у Црној Гори нису функционисали окружни комитети Партије, већ су практично постојали само месни комитети (Подгорица, Цетиње, Никшић, Колашин, Андријевица, Беране, Даниловград, Бар, Котор, Херцег-Нови, Грахово, Шавник, Бијело Поље и Пљевља), затим међуопштински бирои, општински бирои, партијске ћелије, јединице и групе. Оваква организациона структура Партије наслеђена је од пре избијања другог светског рата.

Ратни догађаји у 1941. години постављају нове задатке пред КПЈ, па и КП у Црној Гори. Дотадашња мрежа партијских организација није била довољно развијена, па се указала потреба за њеним проширивањем, како би Партија могла одговорити будућим задацима. Тако се у организационој структури Партије стварају окружни, а нешто касније и рејонски комитети. Поред осталих, томе питању поклоњено је доста пажње на састанку ПК 8. јула 1941. године у Стијени Пиперској. Тада су именовани чланови окружних комитета Партије за Подгорицу, Цетиње, Никшић и Колашин.

Из ових и каснијих организационих промена Партије могла се сагледати њена даља политика по питању ослободилачког рата. На помолу је био почетак оружаног устанка црногорског народа против окупатора. Тада се и у пракси показало да је мрежа партијских организација неуједначена и да Партија због тога неравномерно развија своју активност на терену. Па и поред тога, у непосредним припремама као и током самога тока устанка нису могле да се врше организационе промене у смислу ширења мреже партијских организација. Томе су свакако разлог напори које је Партија чинила при стварању и организацији војних јединица, а затим и напори због учесталих борби против окупатора и пете колоне. Све је то деловало да се организациона структура Партије за извесно време устали. Само изузетно вршене су попуне појединих окружних и месних комитета Партије, због одласка њихових чланова на друге дужности.

Услед појачаних војних акција и прилива све већег броја чланова Партије у партизанске јединице Покрајински комитет у својој директиви од октобра месеца 1941. године *О најважнијим задацима партијских организација* препоручује да се стварају резервна руководства.⁴

Стварање резервних руководства није новина у организационој структури Партије. Још крајем 1940. године ЦК КПЈ је издао директиву да се одреди замена свим члановима партијских

³ Блажо Јовановић, Кратки подаци о раду Партије у Црној Гори од њеног оснивања до 1948. године. (Архив историјског института у Титограду, у даљем тексту: Архив И. И. Титоград, МГ/VIII, 1Л—20. фотокопија.)

⁴ Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа (у даљем тексту: Зб. НОР), Том III, књ. 1. стр. 62.

форума како би организација нормално радила у случају одласка руководиоца у затвор, војску или илегалност. Крајем те године именован је и резервни Покрајински комитет у коме су били: Лидија Јовановић (као руководиоца), Бина Врбица и Јефто Шћепановић.⁵

У свим срезовима Црне Горе били су именовани резервни месни (срески) комитети. У ова руководства улазили су по годинама старији људи, затим жене, инвалиди, а посебно искуснији људи за организовање обавјештајне службе. Директива ЦК КПЈ није важила само за виша партијска руководства, већ и за бирое ћелија, као и саме ћелије. Све ове мере су предузимане у циљу да позадина не остане без партијских организација. Међутим, оне нису биле довољне да се у кадровском погледу попуне теренске партијске организације новим члановима наместо оних који су отишли у партизанске јединице. Практично претила је опасност да терен остане без искуснијих чланова Партије, што би се врло негативно одразило на политички живот и рад у позадини. Да би се тај недостатак унеколико ублажио, ишло се на проширивање мреже партијских организација на терену. Ово у толико пре, јер су чланови Партије масовно одлазили у партизанске јединице. И о томе питању говори се у директиви коју је Покрајински комитет издао 20. новембра 1941. године. О томе како је схваћена парола мобилизације партијског чланства у директиви се наводи следеће: „Многе партиске организације, партиски форуми и партиски активисти паролу мобилизације схватили су да као чланови Партије требају узети пушку и отићи у партизане. То је било погрешно. Парола мобилизације партиског чланства значила је: да сваки члан Партије јесте војник који мора на позив Партије да се одазове сваком партиском позиву, било да с пушком у руци иде у партизане или да остане на терену да ради међу широким народним масама и да исте припрема за борбу против окупатора.“ И даље Покрајински комитет наређује окружним и месним комитетима да врше правилну расподелу чланства, па наводи да „Ниједан округ, ниједно среско мјесто, ниједна општина не смије никада ни у каквој ситуацији остати без партијских организација“.⁶

Новину у политичком животу Партије представља то што се инсистира на јавном обележавању седишта партијских институција на ослобођеној територији. О томе се говори у поменутој директиви ПК од 20. новембра 1941. године. Комунисти морају јавно обављати своје послове. Окружни и месни комитети морају имати своја седишта, која ће бити обележена јасним натписом поред кога треба да стоји и застава Партије.⁷

⁵ Црна Гора 1941—1945. Едиција документарних фотографија и докумената о учешћу Црне Горе у рату и револуцији 1941—1945. године. Титоград, ?, 20—21.

⁶ Зб. НОР, III—1, 167.

⁷ Исто, 170.

Из различитих временских периода добијамо различите податке о броју чланова Партије у Црној Гори у првој години НОР-а. У литератури се могу наћи већ устаљене бројке које нова истраживања још нису оповргла. Тако је мартовских и априлских дана 1941. године на територији Црне Горе било, према једним подацима, 1.200, а према другим око 1.240 чланова Партије.⁸ Пред избијање 13-јулског устанка та бројка износи 1.800.⁹

Из ових података види се да је партијска организација у Црној Гори бројно стално јачала. То повећање није дошло само као резултат пријема нових чланова. Удео у томе броју свакако имају и они чланови Партије који су се налазили ван територије Црне Горе, па су априлских дана 1941. године дошли у Црну Гору. Несумњиво је да су они не само у бројном већ и у кадровском погледу ојачали партијску организацију, јер су многи од њих на страни били истакнути партијско-политички радници.

Ради боље прегледности у даљем излагању биће говора о развоју партијске организације у Црној Гори по појединим окружним комитетима.

Окружни комитет КПЈ за Подгорицу (Титоград)

Окружни комитет КПЈ за Подгорицу обухватао је територију подгоричког и даниловградског среза.¹⁰ Покрајински комитет је 8. јула 1941. године именовao чланове Окружног комитета у следећем саставу: Јефто Шћепановић, секретар, а чланови: Јагош Ускоковић и Бошко Буричковић.¹¹ У овом саставу ОК је радио до половине септембра 1941. године, када је одржана партијска конференција за његову територију. Тада је тајним гласањем изабран нови ОК у саставу: Марко Радовић, пол. секретар, Видо Ускоковић, орг. секретар, и чланови: Лидија Јовановић, Јефто Шћепановић, Љубица Поповић, Владо Мартиновић-Бајица, Андро Мугоша, Јагош Ускоковић и Васо Стајкић.¹² Услед одласка М. Радовића и В. Ускоковића на друге дужности, Покрајински комитет је почетком 1942. године именовao Радошава Бурића за политичког, а Васјуна (Васа Стајкића) за организационог секретара Окружног комитета КПЈ за Подгорицу.¹³

⁸ Батрић Јовановић, Комунистичка партија Југославије у Црној Гори 1919—1941. Београд 1959, 301.

⁹ Владо Стругар и Перо Раичевић, Развитак нардноослободилачке борбе у Црној Гори 1941—1945. године. Историјски записи (даље: ИЗ), 1—2/1950, 294.

¹⁰ Милинко Ђуровић, Оружани устанак у Црној Гори 1941. године. Војноисторијски гласник (даље: ВИГ), 4/1961, 70.

¹¹ Батрић Јовановић, Црна Гора у НОР и социјалистичкој револуцији II, Београд 1960, 75.

¹² Васо Стајкић, Сјећање на рад Подгоричког мјесног комитета КПЈ у устанку. Устанак народа Југославије 1941. Зборник књ. 6, Београд 1964, 364.

¹³ Писмо ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санцак Окружном комитету КПЈ за Подгорицу од 5. фебруара 1942. године. Архив И. И. Титоград, бр. 9201/II 1—47 (42).

У време 13-јулског устанка на територији сраза подгоричког било је око 327 чланова Партије са следећим распоредом: у Подгорици око 140, у Пиперима око 60, у Љешкопољу 34, у Зети 48 и у Кучима преко 45. У свакој општини постојале су партијске ћелије са својим бироом. Партијску ћелију једне општине чиниле су партијске јединице више села. На следећем примеру може се јасно видети како је то изгледало. Партијска организација у Пиперима имала је свој биро у саставу: Војо Поповић, секретар, а чланови Лидија Јовановић, Радосав Поповић и Љубо Божановић. У саставу ове партијске ћелије налазиле су се партијске јединице или групе: Вељебрдска, Црначка, Лазинска, Церовичка, Марковићка, Рогамска и Близанско-ријечка.¹⁴ На овом принципу организоване су партијске организације и по другим општинама.

Пред избијање 13-јулског устанка на територији Пипера у шест општина била су 63 члана Партије. У току устанка створене су партијске организације у још четири општине, тако да су у десет општина била 92 члана Партије. До краја марта 1942. године на територији Пипера била су 134 члана Партије, рачунајући и оне који су пошли у састав Прве пролетерске бригаде.¹⁵

У почетку 1941. године на територији Куча постојале су две партијске ћелије: доњокучка и горњокучка, а у политичком погледу обухватале су територије тадашњих општинских управа. Укупно чланова Партије било је 35 и десет кандидата.¹⁶ У исто време на територији Брскута и Братоножића постојала је једна партијска ћелија која је бројила 18 чланова Партије и четири кандидата.¹⁷ Пре 13-јулског устанка на територији Горњољешанске нахије постојала је једна партијска ћелија од пет чланова. Она је организационо била повезана за ОК КПЈ Цетиње.¹⁸ У Љешкопољу почетком 1941. године постојала је једна партијска организација од 24 члана и 14 кандидата. Што се тиче социјалног састава, био је следећи: 15 сељака, 3 радника и 6 интелектуалаца.¹⁹ Године 1941. на територији три општине у Зети постојао је Месни комитет Партије са седам партијских ћелија, у којима су била 52 члана и осам кандидата са следећим социјалним саставом: 43 сељака, 12 интелектуалаца и 5 ученика.²⁰

Крајем 1941. и почетком 1942. године војно-политичка ситуација наметала је потребу стварања мањих територијалних области које би у организационо-политичком погледу чиниле једну

¹⁴ Војо М. Тодоровић, Подгорички срез у тринаестојулском устанку. Београд 1954, 32 и 33.

¹⁵ Б. Милутиновић и др., Пипери прије и у току рата (одговор на постављена питања). Архив И. И. Титоград, МГ/VIII, 1а—23.

¹⁶ Подаци са терена Куча и Братоножића за историју НОБ. Архив И. И. Титоград, бр. 4907/VIII, 1а—26.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Архив И. И. Титоград, МГ/VIII, 1а—11.

¹⁹ Рад партијске организације општине љешкопољске прије и у току рата. Архив И. И. Титоград, МГ/VIII, 1а—24.

²⁰ Рад партијске организације у Зети у току 1941. и 1942. године. Архив И. И. Титоград, МГ/VIII, 1—24.

целину. Такве мање територијалне области имале су и своја политичка руководства. Наиме, била су то политичка тела која су обједињавала рад постојећих партијских организација на односној територији, тј. у одређеном рејону, па се према томе и новостворени комитети називали рејонским.

Идеја о стварању Рејонског комитета на територији ОК КПЈ за Подгорицу потекла је од Покрајинског комитета. Писмом од 5. фебруара 1942. године ПК препоручује Окружном комитету да се за подручје општина пиперске, братоножићке, брскутске, доњокучке и горњокучке, тј. одговарајућих бироа општинских ћелија, оснује Рејонски комитет са седиштем у Братоножићима.²¹

Рејонски комитет имао је вишеструке задатке. Ти су се задаци, поред осталог, састојали у учвршћењу партијске организације у Братоножићима и јачању партијско-политичког рада у Пиперима и Кучима. Поред тога, наметала се неодложна потреба за организацијом и омогућавањем ефикаснијих међусобних веза између партијских организација овога сектора. С друге стране, појачан партијско-политички рад и уредније партијско-политичке везе у политичком погледу створили би ово подручје отпорнијим у циљу сузбијања пете колоне, чији се утицај осећао из источног дела Црне Горе.

Стварање поменутог Рејонског комитета дошло је у право време. Потребно је било супротставити се јачању пете колоне, чији се утицај све више осећао у подгоричком срезу осим Пипера где је уследила благовремена политичка и војна акција која је допринела консолидацији политичких прилика у корист ослободилачких снага. С друге стране, ОК је могао више пажње посветити политичком раду у Зети, Љешкопољу и Љешанској нахији.²² Ове организационе промене знатно су утицале на појачање интензитета политичког рада на територији ОК КПЈ за Подгорицу, а у вези с тим и онемогућавање појаве пете колоне, чија је пропаганда почетком 1942. године знатно појачана. Дакле, формирањем Рејонског комитета и даљим залагањем Покрајинског комитета знатно је појачан политички рад на тој територији и сузбијен утицај пете колоне.

²¹ Архив И. И. Титоград, бр. 9261/II, 1—47 (42); Васо Стајкић у н. н. на стр. 369. говори о стварању Рејонског комитета следеће: „У децембру (1941—МС) је формиран Рејонски комитет КП за Куче и Братоножиће у који су ушли Иван Ускоковић, као секретар, а Вукалица Милутиновић-Ђебо и Вукић Гашовић као чланови“.

С обзиром да Покрајински комитет писмом од 5. фебруара 1942. године препоручује Окружном комитету да формира рејонски комитет доводи нас у сумњу да је он формиран у децембру 1941. године. Због тога бих уважио мишљења да је Рејонски комитет формиран у почетку 1942. године, а не у децембру 1941. године. Такође уважавам мишљење В. Стајкића о саставу Рејонског комитета.

²² Писмо Покрајинског комитета Окружном комитету КПЈ за Подгорицу од 15. фебруара 1942. године. Архив И. И. Титоград, бр. 1908/II, 1—26 (42).

Према писму Покрајинског комитета од 5. фебруара 1942. године, секретар Рејонског комитета требало је да буде Иван Ускоковић.²³ Остали чланови тога комитета, према писму које је он послао ОК Подгорица, били су: Вукалица-Бедо Милутиновић (Пипери), Вукић Гашовић (Кучи) и Мило Гашовић (Брскут и Братоножиће).²⁴ У овом саставу Рејонски комитет је радио до повлачења партизанских снага са ове територије, када је престао да постоји.

Мрежа партијских организација почетком 1942. године знатно је повећана. Био је осетан прилив нових чланова. Све је то давало новог импулса партијско-политичком раду, који је у крајњој линији водио учвршћењу и бољој организацији ослобођене територије, а с друге стране и стварању што чвршћег јединства народа насупрот појачаној пропаганди окупатора и његових сарадника који су то јединство нарушавали.

На територији ОК КПЈ за Подгорицу постојала су и радила два месна комитета Партије, и то за Подгорицу и за Даниловград.

Месни комитет КПЈ за Подгорицу обухватао је територију среза. Седиште му је било у с. Пеути, па у Кржањи. Секретар овога комитета био је Марко Радовић, а чланови: Видо Ускоковић, Васа Павић, Васо Стајкић, Иван Ускоковић, Миго Врбица и Боко Вујошевић.²⁵ Овај Месни комитет радио је до септембра 1941. године, када је прерастао у ОК у истом саставу.²⁶

Месни комитет КПЈ за Даниловград руководио је радом шест општинских бироа партијских ћелија, и то: Јеленачке, Косоволушке, Вражегрмско-павковићке, Спушке, Петрушинске и Комана и Загарача (до прикључења ове две општине ОК КПЈ за Цетиње)²⁷ Секретар МК КПЈ за Даниловград био је Блажо Мраковић, а чланови: Пуниша Перовић, Буро Чагоровић, Ратко Радовић, Драгослав Перуновић-Бедо и Милутин Буровић.²⁸ У овом саставу МК је радио до одржавања месне партијске конференције 20. септембра 1941. године, када је изабран нови Месни комитет у саставу: Блажо Мраковић, секретар, а чланови: Пуниша

²³ Архив И. И. Титоград, бр. 9261/II, 1—47 (42).

²⁴ Исто, бр. 4424/III, 3—23 (42).

²⁵ Батрић Јовановић, н. д., 80; Ико Мирковић, Припремали смо се за наступајуће догађаје. Устанак народа Југославије 1941. Зборник, књ. 5, Београд 1964, 576.

²⁶ Васо Стајкић, н. д., 364; Батрић Јовановић у н. д., стр. 281. наводи да је крајем новембра 1941. године за секретара Окружног комитета именован Васо Стајкић, а после Радосав Бурић. Међутим, према писму Покрајинског комитета од 5. фебруара 1942. године Окружном комитету за Подгорицу пол. секретар је Радосав Бурић, а орг. секретар Вајсун (Васо Стајкић).

²⁷ Бошко Ђуричковић, Организација и развој устанка у срезу даниловградском од капитулације Југославије до октобра 1941. године. ВИГ, 1/1950, 82—101.

²⁸ Батрић Јовановић, н. д., 81.

Перовић, Радомир Бабић, Бошко Буричковић, Буро Чагоровић, Ратко Радовић и Милосав Радуловић.²⁹

Месни комитети Партије су сваки на својој територији руководили партијско-политичким радом општинских бироа, тј. партијском организацијом на територији среза. Поред тога тесно су сарађивали са партијским организацијама из партизанских војних јединица, али били су више оријентисани на теренске партијске организације.

Окружни комитет КПЈ за Цетиње

Окружни комитет КПЈ за Цетиње обухватао је територију цетињског и барског среза и дио територије Боке Которске.³⁰ Повремено, због војне и политичке ситуације, територији овог окружног комитета припајане су територије суседних општина које су у политичком погледу припадале другим окружним комитетима.

Покрајински комитет је 8. јула 1941. године именовao чланове ОК у саставу: Бајо Секулић, секретар, Нико Вучковић и Периша Вујошевић, а касније је кооптиран Пеко Далчевић,³¹ Од октобра 1941. године до априла 1942. године секретар ОК био је Крсто Попивода,³² а после њега за секретара долази Војислав-Војо Биљановић, који је ту дужност обављао и после повлачења партизанских снага са територије ОК. Чланови ОК били су: Душан Бурковић, Даница Мариновић, Војо Ражнатовић и Нико Вучковић.³³

Сам развитак војне и политичке ситуације крајем 1941. године захтевао је пуно ангажовање у првом реду чланова Партије, а нарочито њених руководстава чији су се чланови стално налазили на терену свога округа, а и другој територији Црне Горе. Услед тога се указала потреба за одређивањем других личности које би замењивале чланове Окружног комитета у њиховој одсутности. Тако је на заједничком састанку чланова ОК КПЈ за Цетиње и Штаба Ловћенске бригаде 14. октобра 1941. године ре-

²⁹ Исто, 281.

³⁰ Милинко Ђуровић, н. д., 70.

³¹ Даница Мариновић, Партијска организација Цетиња у припремама оружане борбе. Зборник сећања активиста југословенског револуционарног радничког покрета 1941—1945. књ. 5. Београд 1960, 291; Батрић Јовановић, н. д., 75.

³² Зборник народних хероја Југославије, Београд 1958, 629.

³³ У зборнику народних хероја Југославије на стр. 308. спомиње се Јово М. Капичић као члан Окружног комитета. Даље као чланови ОК у марту спомињу се Илија Ф. Костић и Светозар Пејановић, а затим Блажо Мраковић. Поред ових, као чланови ОК још се спомињу Филип Бајковић, Алекса Маркуш и Блажо Јошов Орландић. Ђуро Вујовић, Стара Црна Гора у народноослободилачком покрету 1941—1945 (у рукопису), стр. 363.

шено да се формира резервни Месни и Окружни комитет партије.³⁴

На територији ОК КПЈ за Цетиње постојала су три месна комитета Партије, и то: за Цетиње, Бар и Котор (од јуна 1941. године). Поред тога, у организационој структури Партије постојали су међуопштински бирои, општински комитети и општински бирои партијских ћелија.

У јулу 1941. године Месни комитет КПЈ за Цетиње сачињавали су: Нико Роловић, секретар, Војо Ражнатовић, орг. секретар, а чланови: Андро Ломпар, Даница Мариновић, Лука Вујковић, Милинко Маројевић (Мароје), Петар Борозан и Нико Мартиновић.³⁵ На Ставору је 12. септембра 1941. године одржана партијска конференција за срез цетињски. Тада је изабран нови Месни комитет у саставу: Вељко Мићуновић, секретар, а чланови: Филип Бајковић, Војо Биљановић, Даница Мариновић и Блажо Јошов Орландић.³⁶

На територији општине Ријека пред 13-јулски устанак било је 68 чланова Партије и пет кандидата. Биро Општинског комитета сачињавали су: Јанко Лопичић, секретар, а чланови: Стево Машановић, Душан Петричевић и Божо Лопичић, док су чланови Пленума били: Петар Стругар, Васо Петричевић, Марко Шофранац и Милан Петричевић.³⁷

Почетком фебруара 1942. године на територији општине ријечке била су 62 члана Партије, од којих 25 у теренским организацијама, а 37 у партизанским војним јединицама. По социјалном саставу било је 53 сељака и 9 интелектуалаца.³⁸

Крајем 1940. године на територији соколске општине формиран је општински биро, иако је постојала само једна патријиска ћелија.

Почетком 1941. године, а нарочито пред 13-јулски устанак, повећава се број чланова Партије, а с тим у вези и партијске ћелије. Било их је две. Прва партијска ћелија обухватала је Боково, Косијере и Биновиће и бројила је осам чланова са секретаром Петром Борозаном, а друга Штитаре и Орахе, такође са осам

³⁴ Дневник рада МК КПЈ Цетиње. Архив И. И. Титоград, ХХ/IX, 2—12 (42).

³⁵ Даница Мариновић, н. н. 292; Јанко К. Лопичић, Ратни дневник I 1941—1942. Београд 1961, 15.

³⁶ Даница Мариновић-Пејовић у н. д., на стр. 72, пише „Нешто касније, одлуком Покрајинског комитета, Мјесни комитет среза Цетињског подигнут је на ранг Окружног комитета Цетиња, а дотадашњи Окружни комитет је расформиран“. С обзиром да и Јанко Лопичић у Ратном дневнику I 1941—1942. на стр. 193, пише да је МК Цетиња уз малу измену подигнут у ОК, може се говорити о попуни Окружног комитета члановима Месног комитета Партије.

³⁷ Јанко Лопичић, н. д. 56.

³⁸ Извјештај са састанка Пленума ОК КПЈ за Цетиње од 1. фебруара 1942. године, и Дневник рада неког од руководиоца ОК КПЈ за Цетиње од 28. X. 1941. до фебруара 1942. године, Архив И. И. Титоград, бр. 4480/VII, 3—11 (42); Архив Војноисторијског института (даље: Архив В. И. И.), кут. 175, р. бр. 7—4.

чланова и секретаром Буром Челебићем. Партијски биро соколске општине сачињавали су Петар Борозан, секретар, а чланови: Мило Мудреша, Буро Челебић, Нико Челебић и Милован Челебић.³⁹

У првој половини фебруара 1942. године на територији соколске општине било је 25 чланова Партије, од којих 12 на терену, а 13 у партизанским војним јединицама.⁴⁰

Територија општине љуботињске проширена је крајем јула 1941. године. Тада су јој прикључена села Грађани, Радомир и Гаћи која су тиме одвојена од црмничке партијске организације, тј. њиховог општинског бироа. Ова три села су у политичком погледу од 1937. године била у саставу Општинског бироа Црмница, иако су саставни део територије љуботињске општине. Општински биро за ову територију чинило је пет чланова, и то: Боко Вукићевић, секретар, а чланови: Блажо Вучковић, Марко Х. Лаличић, Марко Х. Вучковић и Мишо Радоман. На територији овог општинског бироа биле су три групе партијских хелија: једна од шест партијских јединица, друга од пет и трећа од једне — Доња села — која је раније била везана за Цеклински општински партијски биро. У јулу 1941. године на територији љуботињско-грађанске општине било је 87 чланова Партије и 18 кандидата, рачунајући и оне из села која су прикључена тој општини.⁴¹

Месни комитет КПЈ за Цетиње једно време је непосредно руководио партијском организацијом у Конаку. Овде су постојале две партијске хелије, и то једна у Бјелошима, а друга у Очињићима. У обе партијске хелије било је десет чланова Партије.⁴² Нешто касније, услед повећаних послова Месног комитета Цетиње, партијска организација Конака оријентисала се према партијској организацији општине љуботињске.

С обзиром на ове територијалне, а затим организационе промене, указала се потреба за обједињавањем партијско-политичког рада партијских организација љуботињско-грађанске општине. У том циљу почетком септембра 1941. године одржана је међуопштинска конференција на којој је изабран Међуопштински биро у саставу: Марко Вучковић, секретар, а чланови: Боко Вукићевић, Вељко Мариновић, Љубо Дапчевић, Марко Лаличић, Мишо Радоман, Петар Војводић и Филип Бајковић.⁴³

Почетком 1942. године на територији општине љуботињске било је 50 чланова Партије, од којих на терену 24, а у војним је-

³⁹ Архив И. И. Титоград, МГ/VIII, 16—5.

⁴⁰ Извјештај са састанка Пленума ОК КПЈ за Цетиње од 1. фебруара 1942. године. Архив В. И. И. кут. 175, р. бр. 7—4.

⁴¹ Боко Вукићевић, Љуботињско-грађанска општина у јулском устанку. Устанак народа Југославије 1941. Зборник, књ. 5, Београд 1964, 151 и 155.

⁴² Даница Мариновић—Пејовић, Цетиње у јулском устанку. Устанак народа Југославије 1941. Зборник, књ. 3, Београд 1963, 49.

⁴³ Архив И. И. Титоград, МГ/VIII, 1в—7.

диницама 26. По социјалном саставу било је 30 сељака, 9 интелектуалаца и 11 радника.⁴⁴

У јулу 1941. године постојао је биро ћелије за катунску нахију у саставу: Благота Мићуновић, секретар, а чланови: Никола Крстов Поповић, Блажо Л. Попивоца и Мирко Вујовић. Овај биро руководио је радом партијских ћелија у Беклићима, Цуцама, Чеву и Бјелицама. Рачуна се да је тада у Катунској нахији било око 20 чланова Партије.⁴⁵

Поред Општинског бироа посебно је постојала партијска ћелија за Његуше, Мајсторе и Грбаљ. Секретар ове партијске ћелије био је Јоле Врбица. Ћелија је била непосредно повезана са Месним комитетом КПЈ за Цетиње све до стварања Међуопштинског бироа који је руководио поменутиим партијским организацијама.

На основу података добијених истраживањем може се рећи да до краја 1941. године у Катунској нахији није било ни једне општине у којој није постојала партијска организација. Једне су створане и у оним општинама (на пример у његушкој), где је партијска организација била привремено расформирана.⁴⁶ Тако су, према сачуваном извештају са састанка Пленума ОК КПЈ за Цетиње од 1. фебруара 1942. године, у Катунској нахији била 53 члана Партије, од којих у теренским партијским организацијама 24 и у војним јединицама 29.⁴⁷

Одмах се запажа да су различити подаци о броју чланова Партије из три временска периода и да бројке показују тенденцију опадања. У тренутној ситуацији и на дотичној територији та тенденција опадања може се сматрати нормалном, јер су чланови Партије одлазили на другу територију на војне или политичке дужности. Значајно је и то да наведене бројке показују флукуацију партијског чланства, и то у време када је оно, како на овој тако и на другим територијама, било стално у порасту.

У септембру 1941. године на територији МК КПЈ за Цетиње било је 200 чланова Партије. Тај број почетком октобра повећао се на 205, и поред реорганизације којом приликом је одстрањен већи број чланова из Партије. У првој половини децембра, због одласка већег броја чланова Партије на Пљевља, број се смањује на 143, са следећим социјалним саставом: 78 сељака, 18 радника и 47 интелектуалаца.⁴⁸

Месни комитет КПЈ за Бар обједињавао је рад партијских организација од Св. Стефана до Улциња. Априлских дана 1941. године његово седиште било је у Црмници. Уочи напада фаши-

⁴⁴ Извјештај са састанка Пленума ОК КПЈ за Цетиње од 1. фебруара 1942. године. Архив В. И. И., кут. 175, р. бр. 7—4; Д. Мариновић-Пејовић у н. д. пише да је било око 40 чланова Партије.

⁴⁵ Д. Мариновић-Пејовић, д. д., 48.

⁴⁶ Извјештај са састанка Пленума ОК КПЈ за Цетиње од 1. фебруара 1942. године. Архив В. И. И., кут. 175, р. бр. 7—4.

⁴⁷ Исто.

⁴⁸ Ђуро Вујовић, Стара Црна Гора у народноослободилачком покрету (у рукопису), стр. 262.

стичких снага на Југославију секретар МК КПЈ за Бар био је Љубо Клисић, а чланови бироа: Марко Вулетић, Велиша Лековић, Владо Роловић и Михајло Добрковић, док су у пленуму били: Видо Матановић, Владо Каваја, Нико Вуковић и Марија Шољага.⁴⁹ Поједини чланови овога комитета пошли су у војску, па је због тога створено привремено партијско руководство у коме су били Мирко Добрковић и Боса Пламенац. Они су били до маја 1941. године, када је формиран нови Месни комитет за Бар. Од тада секретар је био Никола Никић, а чланови: Блажо Љутица, Петар Љешевић, Михајло Добрковић, Нико Вуковић, Видо Матановић и Владо Каваја. Нешто касније наместо Петра Љешевића кооптирани су у МК Филип Бајковић као инструктор и Блажо Јоков Орландић.⁵⁰ У овом саставу МК радио је до 10. септембра 1941. године, када је одржана месна партијска конференција, на којој је изабран нови Месни комитет са секретаром Ником Роловићем.⁵¹

Скоро свако село у барском срезу имало је партијску ћелију. У Црмници су се партијске организације налазиле у следећим местима: Брчели, Вирпазар, Бољевићи, Годиније — Сеоци, Глухи До — Мачуге, Дупило — Попратнице и Сотониће. У почетку марта 1942. године у Црмници је било 17 чланова Партије, без оних који су се налазили у батаљону „Јован Томашевић“⁵², (док је за време устаничких дана тај број износио 93).⁵³

После јулског устанка партијска организација Месног комитета Бар била је разбијена. Већина комуниста се због погрешне директиве предала окупатору, па је он неке од њих стрељао, а неке интернирао у Италију. Једно време био је замро партијски рад, али није и ишчезао. То је имало великих последица на стварање оружаних снага у овом делу Црне Горе.

Од краја 1941. године на територији МК Бар долази до оживљавања партијско-политичког рада, захваљујући у првом реду великој ангажованости чланова Окружног комитета Цетиње. То је омогућило да се 23. септембра 1941. године у с. Грађанима одржи партијска среска конференција за Бар. Тада је изабран и нови Месни комитет у саставу: Никола Роловић, секретар, а чланови: Блажо Љутица, Блажо Јошов Орландић, Стана Томашевић и Љубо Поповић.⁵⁴

⁴⁹ Архив И. И. Титоград, МГ/VIII, 1г—1.

⁵⁰ Архив И. И. Титоград, МГ/VIII, 1г—1, Ст. белешке од 23. II. 1951; Владимир Роловић, Црмница у првим данима устанка 1941, „Борба“ од 10—12. фебруара 1961, и Устанак народа Југославије 1941, Београд 1962, књ. 1, 79; Зоран Лакић-Радоје Пајовић-Гојко Вукмановић, Народноослободилачка борба у Црној Гори 1941—1945. Хронологија догађаја. Титоград 1963, 25 (даље: Хронологија догађаја).

⁵¹ З. Лакић — Р. Пајовић — Г. Вукмановић, Хронологија догађаја, 122.

⁵² Ђуро Вујовић, н. д., (рукопис), стр. 259.

⁵³ Владимир Роловић, н. д., „Борба“ од 10—12. фебруара 1961.

⁵⁴ Батрић Јовановић, н. д. 278 и 279; Гојко Вукмановић, Формирање НОП батаљона „Јован Томашевић“, ИЗ, 4, 1966, 667.

Подручје деловања МК КПЈ за Котор простирало се од Ораховице до светостефанске општине (закључно). На тој територији налазиле су се општине: которска, грбаљска, тиватска, кртолска, будванска и светостефанска.

Услед тешких услова рада, оружане интервенције окупатора и прогона, Месни комитет КПЈ за Котор, био је слабо развио своју активност. Међутим, није престала активност појединих његових чланова, па и партијских ћелија. Како су биле слабе везе са ОК КПЈ за Цетиње, то су они морали самостално радити. И после више покушаја Покрајински комитет је у септембру 1941. године успоставио чвршћу везу са члановима МК КПЈ за Котор. Тада је решено да се партијске ћелије Будве и Св. Стефана припоје МК КПЈ за Бар, што је наишло на отпор појединих чланова који су намеравали да створе рејонски комитет за партијске организације Будве, Св. Стефана и Петровца. Интервенцијом Покрајинског комитета до стварања овог рејонског комитета није дошло.

Одлуком Покрајинског комитета у септембру 1941. године распуштен је МК КПЈ за Котор. Од чланова који су илегално живели створена је партијска ћелија и повезана са ОК КПЈ Цетиње, а партијске ћелије Будве, Грбља и светостефанске општине припале су МК КПЈ за Бар. Тако је остало све до под крај 1941. године, када је од ових партијских ћелија створен Међуопштински биро ћелија са секретаром Вељком Митровићем и члановима: Божом Митровићем, Пером Станишићем, Бором Станишићем и Матом Петровићем.⁵⁵ Па и поред тога, све до повлачења партизанских снага са ове територије у априлу 1942. године, ту се налазио неко од чланова ОК Цетиње под чијом се компетенцијом налазила ова организација.

У циљу координације партијског политичког рада и на територији ОК КПЈ Цетиње стварани су међуопштински бирои у које су улазили представници општинских бироа Партије. Тако се ОК КПЈ за Цетиње обраћа директивним писмом од 24. фебруара 1942. године Међуопштинском бироу Катунска нахија у циљу побољшања партијско-политичког рада и јачања међусобних веза између општинских бироа партијских ћелија.

Почетком марта 1942. године расформиран је Међуопштински биро за Катунску нахију, пошто због прилива већег броја нових чланова и проширења мреже партијских организација није могао успешно обављати своје послове. После тога за исти тај терен формирана су два међуопштинска партијска бироа, и то један за цуцку, ћеклићку и његушку, а други за чевску и бјеличку општину. Међуопштински партијски биро за бјеличку и чевску општину чинили су: Лука Вујовић, секретар, а чланови: Вукашин Мићуновић и Милутин Николић, а састав међуопштинског бироа цуцке, ћеклићке и његушке општине није познат.⁵⁶

⁵⁵ Душан живковић, Бока Которска и Паштровићи у народнослободилачкој борби. Београд 1964, 101.

⁵⁶ Ђуро Вујовић, н. д., (рукопис) стр. 259.

Општински комитети Партије и општински бирои ћелија стварани су тамо где је било потребно обједињавати рад више сеоских партијских јединица или група. Тако је у фебруару 1942. године изабран нови Општински комитет Партије за Ријеку, чији је састав био следећи: Јанко Лопичић, секретар, а чланови: Стево Машановић, Бранко Лопичић и Владо Стругар.⁵⁷

Нешто раније од Општинског комитета Партије за Ријеку формиране су партијске ћелије за Љешкопоље,⁵⁸ Црмницу и Улцињ.⁵⁹ Ове општинске партијске ћелије имале су своје бироје који су обједињавали рад више сеоских партијских организација. Биро општинске ћелије у Улцињу био је распуштен и наменован је нови услед немогућности поновног избора. У јануару 1942. године партијска организација у Улцињу бројила је 15 чланова подељених у три партијске групе.⁶⁰ Половином 1942. године поново су формиране још четири нове партијске организације, и то у Црмници, Бару, Улцињу и Петровцу на Мору. Свака од ових организација имала је своје општинско руководство. Поред тога, била је партијска ћелија од три члана у Спичу. Тако су на целој територији среза барског половином 1942. године била 123 члана Партије.⁶¹

Крајем 1941. године настале су организационе промене у структури партијских организација. У вези са тим чињене су, о чему је већ било речи, и територијално-административне промене. Тако је одлуком Покрајинског комитета почетком 1942. године територија горњољешанске нахије са селима: Ораси, Штигари, Прогоновићи и Релеза припојене срезу цетињском. И партијске организације наведених места, саобразно административној подели, дошле су под ОК КПЈ Цетиње уместо под ОК КПЈ за Подгорицу.⁶² Међутим, није извршена размена и у кадровском погледу. Наиме, секретар љешанске партијске ћелије, који је према овој подели требало да пређе партијској организацији ОК КПЈ за Цетиње, остао је и даље у доњољешанској партијској организацији као њен секретар. Исти случај био је са руководиоцем омладине, који је такође остао у доњољешанској партијској организацији да руководи радом омладине.⁶³ Још изразитији пример колико је војна и политичка ситуација утицала на то да се

⁵⁷ Јанко Лопичић, н. д., 168.

⁵⁸ Архив В. И. И., кут. 1956, фасц. 8 док. 5.

⁵⁹ Писмо ОК КПЈ за Цетињски округ од 22. јануара 1942. године Покрајинском комитету о војнополитичкој ситуацији на подручју комитета 36. НОР, III—2, 74 и 75.

⁶⁰ Исто.

⁶¹ Архив В. И. И., кут. 2004. р. бр. 3/1. Ст. белешке од 23. фебруара 1951. Секретари наведених партијских организација били су: Блажо Љутица (Црмница), Нико Вуковић (Петровац на Мору), Никола Вучковић (Бар) и Бошко Стругар (Улцињ), а у Спичу Иво Новаковић.

⁶² Писмо Бироа ОК КПЈ Подгорице Другарском ОК Цетиње. Архив И. И. Титоград, бр. 535/II, 4—1 (42).

⁶³ Исто.

врше територијалне, а затим организационе промене партијских организација јесте одлука Покрајинског комитета од марта 1942. године да се територије општина команске и загарачке, односно бирои њихових општинских ћелија, припоје територији ОК КПЈ за Цетиње, тј. њиховој партијској организацији.⁶⁴

Из сачуваних докумената не може се тачно утврдити број чланова Партије на територији ОК КПЈ за Цетиње у времену јануар-јун 1942. године. О томе има више података у литератури а мање у документима. Тако податак да је на територији ОК КПЈ Цетиње првих месеци 1942. године било 320 чланова Партије има своју реалност, ако се ту убрајају и они чланови са територија које су у политичком погледу припојене ОК КПЈ за Цетиње.⁶⁵ На другој страни, уколико и постоји статистичких података у документима, они су доста непотпуни и односе се на поједине општинске партијске организације. То се најбоље може видети из извештаја ОК за Цетиње Покрајинском комитету од 21. марта 1942. године.

Бројно стање чланова, распоред и социјални састав је следећи:

	Укупно	сељака	радника	интелект.	намешт.	жена
1. Цетиње	10	—	6	3	1	2
2. Цетиње (избјегло)	14	—	6	6	2	3
3. Љуботињ	29	19	1	9	—	8
4. Конак	2	1	—	1	—	—
5. Ријечка	28	18	1	9	—	7
6. Цуце	11	8	—	3	—	2
7. Чево	13	5	2	6	—	2
8. Комани	5	3	—	2	—	1
9. Загарач	6	2	—	4	—	2
10. Соколска	11	7	—	4	—	2
Укупна:	129	63	16	47	3	29

Војска

	Укупно	сељака	радника	интелект.	намешт	жена
1. Љуботињ	15	9	1	4	1	—
2. Конак	2	1	1	—	—	—
3. Ријечка	36	31	1	4	—	—
4. Цуце	16	10	3	3	—	—
5. Чево	16	8	1	7	—	—
6. Комани	16	9	6	1	—	—
7. Загарач	8	6	—	2	—	—
8. Соколска	14	3	—	6	—	—
Укупно:	123	82	13	27	1	—

⁶⁴ Обавештење Покрајинског комитета Окружном комитету КПЈ за Цетиње од 5. марта 1942. године. Архив В. И. И. фонд ЦК КП Црне Горе. микрофилм бр. 1/309.

⁶⁵ Филип Бајковић, Ловћенски одред пред формирање ЈВ пролетерске. Четврта пролетерска 1942—1952, Београд 1952, 28.

Према томе, укупан број чланова Партије, који су се налазили у позадини и у војсци износио је 21. марта 1942. године 252, од којих 145 сељака, 29 радника, 74 интелектуалаца и 4 намештеника.⁶⁶ Из ових података може се извући општи закључак да су партијске организације из месеца у месец стално јачале од два до четири члана, и то претежно из редова сељака и радника, у општини ријечној и љуботињској, док је већи прилив интелектуалаца био у цетињској партијској организацији. Очигледно, социјални састав становништва територије битно је утицао и на социјални састав чланства Партије.

Окружни комитет КПЈ за Никшић

Територија ОК КПЈ за Никшић обухватала је срезове никшићки и шавнички, а затим од јуна 1941. године и део територије Боке Которске (Рисан и Херцег-Нови са околином). Покрајински комитет је 8. јула 1941. године именовao Окружни комитет у саставу: Крсто Попивода, секретар, Милинко Ђуровић и Сава Ковачевић.⁶⁷ Од октобра 1941. године секретар је био Радоје Дакић, а чланови Вељко Зековић, Данило Бојовић, Војо Николић, Милинко Ђуровић, Војо Ковачевић, Пуниша Лалатовић, Неда Божиновић и Васо Мартиновић. Чланови овога комитета са територије партијске организације Херцег-Нови били су: Никола Бурковић, Крсто Црногорчевић и Саво Илић.⁶⁸

Поред Окружног комитета на овој територији постојали су следећи месни комитети Партије: Никшић, Бока Которска (до јуна 1941), Херцег-Нови (од јуна 1941), Грахово и Шавник.

У првој половини јула 1941. године секретар Месног комитета КПЈ за Никшић био је Вељко Зековић. Као члан овога комитета спомиње се Војо Деретић, док се за остале не зна који су били.

До пре избијања другог светског рата, у Боки Которској постојао је само један партијски комитет — МК КПЈ за Боку Которску. Руководио је партијском организацијом од Конавала на западу до Св. Стефана (закључно) на југоистоку. Тадашњи његови чланови били су: Никола Бурковић, пол. секретар, Владо Абрамовић, орг. секретар, а чланови: Мато Петровић, Саво Старовић, Крсто Црногорчевић, Антон Лукатели, Јоле Врбица, Антон Вукашиновић и Крсто Гргуревић.⁶⁹

Што се тиче бројног стања Партије, оно је у априлу 1941. године у Боки (са Будвом) износило 80 чланова. Тај број се повећао до прве половине јула, тако да је пред 13-јулски устанак било 112 чланова у 11 партијских ћелија. Од ових партијских ће-

⁶⁶ Архив И. И. Титоград, бр. 489/III, 2—21 (42).

⁶⁷ Ватрић Јовановић, н. д., 75.

⁶⁸ Милинко Ђуровић, н. д., 70.

⁶⁹ Душан Живковић, н. д., 37—38.

лија најмногобројнија је била херцегновска од 9 партијских одељења која су, већина њих, пред устанак прерасла у партијске ћелије. До стварања МК КПЈ за Херцег-Нови овим партијским организацијама руководио је биро ћелије са секретаром Антоном Лукателијем.⁷⁰

Због географског положаја и величине, а затим у циљу одржавања чвршћих партијских веза, у јуну 1941. године партијска организација Боке Которске дели се у два дела, и то на МК КПЈ за Херцег-Нови и МК КПЈ за Котор.⁷¹ На седници Покрајинског комитета 8. јула 1941. ова подела је потврђена и одлучено је да се МК КПЈ Херцег-Нови припоји партијској организацији ОК КПЈ за Никшић, а МК КПЈ Котор партијској организацији ОК КПЈ за Цетиње.⁷²

Руководства новоформираних месних комитета била су у следећем саставу: МК КПЈ за Котор — Вељко Мићуновић, пол. секретар, Мато Петровић, орг. секретар, а чланови: Паско Ђушић, Саво Старовић, Машо Бргуљан, Миго Врбица, Антон Вукашиновић и Крсто Гргуровић; Месни комитет КПЈ за Херцег-Нови сачињавали су: Никола Бурковић, пол. секретар, Антон Лукатели, орг. секретар, а чланови: Крсто Црногорчевић, Стјепо Шаренац и Дашо Павичић. Овај састав МК КПЈ за Херцег-Нови остао је све до одржавања месне партијске конференције у Мокром Дољу 22. и 23. октобра 1941. године. Конференцији је присуствовао и секретар ОК КПЈ за Никшић Радоје Дакић-Брко, који је поднео реферат о војно-политичкој ситуацији у свету и код нас. Тада је изабран нови Месни комитет у саставу: Никола Бурковић, пол. секретар, Крсто Црногорчевић, орг. секретар, а чланови: Глиго Мандић, Саво Илић, Данило Костић, Стјепо Шаренац, Вукадин Самарџић, Данило Павичић и Симо Томашевић.⁷³

Подручје деловања МК КПЈ за Херцег-Нови простирало се од Ораховице до Конавала. Овде су спадале општине: приморска, херцегновска и рисанска.⁷⁴

Како се види из извештаја МК КПЈ за Херцег-Нови Окружном комитету КПЈ за Никшић од 6. јануара 1942. године, на територији овог месног комитета било је 75 чланова и 13 кандидата Партије, са следећим социјалним саставом: 36 сељака, 19 радника, 16 интелектуалаца и 4 намештеника.⁷⁵

Партијска организација у Грахову спада међу најстарије у Црној Гори. Секретар МК КПЈ за Грахово био је Павле Р. Ковачевић, а чланови: Саво В. Ковачевић, Јован С. Ковачевић, Мирко

⁷⁰ Исто.

⁷¹ Батрић Јовановић, н. д., 85; Душан Живковић, н. д., 38.

⁷² Батрић Јовановић, н. д., 85.

⁷³ Душан Живковић, н. д., 97.

⁷⁴ Душан Живковић, н. д., 49.

⁷⁵ Архив радничког покрета (даље: АРП) ПК Црне Горе, 31.

С. Булајић, Саво В. Вујачић, Мирко М. Ковачевић, Михајло М. Вујачић, Борђије М. Булајић и Коста Ј. Ковачевић.⁷⁶

Почетком 1941. године на пленуму МК КПЈ Грахова одређен је и привремени (резервни) месни комитет од 6 чланова, и то: Јока С. Вујачић, Данка П. Ковачевић, Бранко М. Булајић, Урош Дабовић, Мишо Т. Самарџић и Крсто С. Булајић. Овај резервни МК чинили су мушкарци без ратног распореда, а затим и жене. Њихов задатак био је да руководе партијском организацијом у ратним условима, тако да су почели са радом непосредно после избијања априлског рата.⁷⁷

На територији општине Грахово почетком 1941. године постојало је 10 партијских организација са 82 члана и 27 кандидата. Оволики број чланова Партије и кандидата био је довољан да води успешну политичку борбу на терену и ради на стварању партизанских јединица. У том погледу отишло се у крајност. Наиме, Месни комитет, по угледу на остала партијска руководства у Црној Гори, већину чланова Партије послао је у војску. Претила је опасност да се позадина испусти испод контроле Партије. Међутим, интервенцијом Окружног комитета КПЈ за Никшић најименован је нови месни комитет са пол. секретаром Павлом (Ковачевићем), орг. секретаром Савом Вујачићем, а члановима: Гајом Вучетићем, Михајлом Вујачићем и Данком Ковачевић.⁷⁸

Крајем септембра 1941. године ОК КПЈ за Никшић одлучио је да Месном комитету КПЈ за Грахово припоји територије бањске и вучедолске општине које су до тада у организационом погледу припадале Месном комитету КПЈ за Никшић. Ово је учињено ради боље организације партијско-политичког рада. И иначе ове две општине биле су и географски боље повезане с Граховом него с Никшићем. Те међусобне везе одржаване су током 1941. године и пре одлуке ОК КПЈ за Никшић о њиховом спајању. Обједињавање политичког рада на територији ових трију општина од значаја је и за суседне територије, како за источну Херцеговину тако и за западну Боку.

Што се тиче броја чланова Партије, у томе је предњачила партијска ћелија Грахова: имала је 76 чланова, Општина вучедолска имала је 13, а бањска 8 чланова Партије.⁷⁹

Октобра 1940. године формирана је партијска ћелија у вучедолској општини. Тада је у организационом погледу припала партијској организацији Грахова и тако је остало све до устанка 1941, када је организационо припала МК КПЈ за Никшић, да би крајем 1941. године била опет припојена Грахову.⁸⁰

⁷⁶ Стеван Ковачевић, Грахово у устанку 1941. ВИГ, 3/1962, 52.

⁷⁷ Исто, 3.

⁷⁸ Извештај ОК КПЈ за Никшић бр. 3. Покрајинском комитету за Црну Гору, Боку и Санџак. Архив И. И. Титоград, бр. 494/III, 2—2 (42).

⁷⁹ Стево Ковачевић, Консолидовање војнополитичке ситуације у граховском крају (октобар—новембар 1941. године). ВИГ, 1/1964, 3

⁸⁰ Исто.

У јесен 1940. године формирана је партијска организација у бањанској општини. При формирању имала је шест чланова, а секретар је био Анђелко Грубачић. До краја јуна 1941. године ова партијска ћелија ојачала је још са осам чланова, па их је укупно било 14. Половином септембра извршена је реорганизација ове партијске ћелије, па је створена нова од осам чланова, чији је секретар био Миле Килибарда.⁸¹

Крајем 1941. године на територији Месног комитета КПЈ за Грахово постојала је следећа мрежа партијских организација: Месни комитет КПЈ за Грахово, пет бироа ћелија и десет основних партијских организација.⁸²

Месни комитет КПЈ за Шавник руководио је радом партијских организација на територији среза. Секретар тога комитета био је Јован Горовић, а чланови: Богдан Котлица, Ирена Вуковић, Војин Јауковић, Миливоје Дурковић, Тодор Срдановић и секретар Рејонског комитета Пива.⁸³

Априла 1941. године Радоје Дакић-Брко долази из београдске партијске организације на територију МК Шавник. Тада су и предузете мере за савлађивање организационих слабости Партије. Радило се на њеном омасовљењу, а у вези са тим и на стварању нових партијских организација. Тако су у јуну на територији Планине Пиве створене партијске организације у селима Недајно и Црне Горе. Састав партијске организације у Недајном био је следећи: П. Жарковић, А. Жарковић, Војин Шарац, а нешто касније укључени су Спасоје Шарац и Гојко Жарковић.⁸⁴ У с. Црна Гора партијску организацију сачињавали су: Петко Батуран, Милутин Тончић и Радован Дакић, а касније су прикључени Јово и Буро Батуран и Јованка Шипчић.⁸⁵ Трећа партијска организација на овој територији створена је у августу за Пишће и Бориче, у саставу: Петар Кецојевић, Обрад и Војин Цицмиа и Душан Вуковић, а касније су примљени Раде Мићановић и Петар Делић.⁸⁶ На тај начин мрежа партијских организација се постепено ширила и употпуњавала. Временом се указала потреба за обједињавањем њиховога рада. У том циљу је 7. јула 1941. године створен Општински комитет КПЈ за Планину Пиву, са члановима: Вељком Мићановићем, Гојком Дурковићем и Радојем Тадићем.⁸⁷

⁸¹ Исто.

⁸² Стево Ковачевић, Грахово у устанку 1941. ВИГ, 3/1962, 51.

⁸³ Извештај ОК КПЈ Никшић бр. 1 од 8. XII 1941. Покрајинском комитету, Архив И. И. Титоград, бр. 2721/III, 2—12 (42).

⁸⁴ Архив И. И. Титоград, МГ/VIII, 1б—21.

⁸⁵ Исто.

⁸⁶ Исто.

⁸⁷ Бранко Перовић, Припреме за устанак и његов развој у срезу шабничком (дурмиторском) од окупације до краја 1941. године. ВИГ, 2/1952, 11; З. Лакић — Р. Пајовић — Г. Вукмановић, Хронологија догађаја, 33; Јанко Тадић, Жупописки партизански батаљон у устанку 1941. Устанак народа Југославије 1941. Зборник, књ. 2, Београд 1962, 41.

Из ових података види се да су на територији Месног комитета Шавник, као уосталом и на другим територијама Црне Горе, постојале могућности и сазрели услови за стварање партијских организација. На овим питањима ће се још интензивније радити крајем 1941. године. Тако су у септембру 1941. године створене две партијске организације, и то једна на терену Горњих Шаранаца, са секретаром Бранком Перовићем, а друга на терену Доњих Шаранаца, са секретаром Ирином Кнежевић, па Милицом Кривокапић.⁸⁸

Као резултат интензивног политичког рада на територији Месног комитета Шавник створено је више партијских организација, тако да у октобру 1941. године скоро није било ни једне општине без партијске организације. У организационом погледу крајем 1941. године постојало је 14 партијских ћелија, шест општинских бироа (Жупа Пива, Планина Пива, Дробњаци, Ускоци, Језера и Шаранци), Рејонски комитет за Планину и Жупу Пиву и Срески комитет КПЈ за Шавник.⁸⁹ Била су укупно 93 члана Партије и 19 кандидата, са следећим социјалним саставом: 14 радника, 35 сељака и 44 интелектуалца.

Идеја о стварању Рејонског комитета Партије за Планину и Жупу Пиву потиче још од половине 1941. године. Међутим, стварно конституисање тога комитета уследило је 15. новембра 1941. године, у следећем саставу: Вељко Мићановић, секретар, а чланови: Радивоје Дакић, Обрен Благојевић, Петар Кецојевић и Радојица Мићановић.⁹⁰ Исти овај састав остао је у Рејонском комитету и почетком јануара 1942. године,⁹¹ док је почетком јуна дошло до измене. Тада је пол. секретар био Радивоје Дакић, а орг. секретар Јанко Тадић док су чланови били Петар Кецојевић и Обрен Благојевић.⁹²

Крајем фебруара партијска ћелија у Жабљаку дели се у два дела, и то први део: тепачки крај, Међужваље и Јакшићи са

⁸⁸ Архив В. И. И., кут 2004А, р. бр. 2—1/16. Ст. белешке од 19. IV 1951.

⁸⁹ Б. Перовић, н. н., 31; О овоме опширније: Обрен Благојевић, Постанак и развитак партијске организације у Пиви 1941—1942. године. Саопштење на научном скупу поводом 50 година КПЈ, Скоја и Синдиката у Црној Гори, одржаном 27. и 28. маја 1969. године у Титограду.

⁹⁰ Податак дао Обрен Благојевић (Београд, Ул. Моше Пијаде бр. 21/IV). Међутим, према писму ОК КПЈ Никшић Месном комитету Шавник од 20. јануара 1942. године одређени су следећи чланови Рејонског комитета: Вељко Мићановић, Радивоје Дакић, Петар Кецојевић и Јованка Шипчић, која није и остала члан Рејонског комитета. Ту се каже да би у обзир за члана дошао и Ђетко Бутуран. Архив И. И. Титоград, бр. 549/II, 3—8 (42).

⁹¹ Писмо ОК КПЈ Никшић Месном комитету КПЈ Шавник. Архив И. И. Титоград, бр. 549/II, 3—8 (42). У овом писму се не спомиње Обрен Благојевић као члан Рејонског комитета. Међутим, он изјављује да је тада био члан тога комитета, што је аутор усвојио као тачно.

⁹² Архив В. И. И., кут. 2002, р. бр. 5—1/4. Ст. белешке од 13. IV 1951. Сећања Радивоја Дакића и Обрада Цицимила.

секретаром Миливојем Дурковићем, и други: Жабљак са околином са секретаром Војином Јауковићем.⁹³

Повећање броја чланова Партије и с тим у вези проширење мреже партијских организација захтевало је кадровско појачање МК КПЈ за Шавник. То појачање је и практично спроведено на месној партијској конференцији одржаној од 12. до 14. октобра 1941. године. Тада је изабрано ново руководство у саставу: Јован Ђоровић, секретар, а чланови: Милован Даниловић, Богдан Котлица, Вук Кнежевић, Војин Берковић, Војин К. Јауковић, Војин Поповић-Шпанац, Велимир Кнежевић, Пелагија Жугић, Вељко Мићановић, Радивоје Дакић, Милијаш Минић и Велимир Лазаревић.⁹⁴

Партијска организација у Пјешивцима налазила се под руководством МК КПЈ за Никшић. Она је пред априлски рат бројала око 30 чланова, а секретар јој је био Благоје Марковић.⁹⁵ Пред почетка оружане борбе црногорског народа повећан је број чланова Партије, било од новопримљених или оних који су дошли са стране. Тако је почетком устанка партијска организација бројала 45 чланова и десет кандидата, са следећим социјалним саставом: 35 сељака, 1 радник и осам ћака-студената који су у брајани у интелектуалце.⁹⁶ Партијска организација била је подељена у три групе, и то: Повијско-стубичку са секретаром Радојицом Мијушковићем, Церску са секретаром Душаном Костићем и Доњопјешивачку са секретаром Благојем Марковићем. Секретари наведених партијских група и секретар СКОЈ-а Никола Љешковић чинили су биро општинске ћелије за Пјешивце.⁹⁷

Нема сачуваних докумената из којих би се видели подаци о бројном стању партијске организације на територији ОК КПЈ за Никшић у првој години НОР-а. И они подаци до којих се може доћи доста су непотпуни, и као такви су непоуздани. Они дају само делимично и у територијалном погледу са мањег подручја бројно стање чланова Партије. Тако, према поузданим и јединачним подацима делегата Врховног штаба при Главном штабу НОП одреда за Црну Гору и Боку, бројно стање партијске организације на терену Планине и Жупе Пиве крајем фебруара 1942. године било је 30 чланова са следећим социјалним саставом: 14 сељака, 7 радника и 9 интелектуалаца. Овде нису убројани они чланови Партије који су се налазили у партизанским јединицама.⁹⁸

⁹³ Архив В. И. И., кут. 2003, р. бр. 3—13. Ст. белешке од 6. XI 1951.

⁹⁴ Обрад Цицмил, Дурмиторски крај у устанку 1941. године. Устанак народа Југославије 1941, Зборник, књ. III, Београд 1963, 152.

⁹⁵ Благоје Марковић и Вождар Бацковић, Оружани устанак у Пјешивцима 1941. Устанак народа Југославије 1941, Зборник књ. VI, Београд 1964, 518.

⁹⁶ Архив В. И. И., кут. 2001, бр. 13—1/5.

⁹⁷ Б. Марковић и В. Бацковић, н. д., 520.

⁹⁸ Архив В. И. И., фонд ЦК КП Црне Горе, микрофилм бр. 1/226.

Окружни комитет КПЈ за Колашин

Окружни комитет КПЈ за Колашин обухватао је територију срезова андријевичког, берањског и колашинског. За овај Окружни комитет ПК је 8. јула 1941. године именовано: Бура Меденицу, за секретара, а за чланове: Бранка Делетића и Милана Куча.⁹⁹ У јануару 1942. године секретар ОК био је Јефто Шћепановић-Чајо,¹⁰⁰ а од 1. марта 1942. године Саво Јоксимовић-Павка.¹⁰¹ Крајем марта орг. секретар био је Владимир Ј. Мартиновић-Бајица.¹⁰²

Априлских дана 1941. године партијска организација среза андријевичког, осим Плава и Гусиња, имала је 50 чланова.¹⁰³ Овај број се из дана у дан повећавао новодошлим члановима Партије, иначе мештанима који су живели на страни. У већини случајева били су то студенти и ђаци који су се налазили на школовању у местима ван Црне Горе.

У јулу 1941. године секретар МК КПЈ за Андријевицу био је Богдан Нововић, а чланови: Радуге Јеврић, Драшко Вукић, Милорад Булафић и Милица Мушкикић.¹⁰⁴ У овом саставу Месни комитет радио је до половине септембра 1941. године. Тада је одржана месна партијска конференција у присуству члана Покрајинског комитета Сава Брковића и делегата ОК КПЈ за Колашин Бура Меденице. После исцрпне анализе рада дотадашњег Месног комитета изабран је нови Месни комитет у саставу: Бранко Делетић, пол. секретар, Бедо Војводић, орг. секретар, а чланови: Бајо Јојић, Милица Мушкикић, Медо Булафић, Буро Лончарскић, Видо Шошкић, Радуге Јеврић и Милош Јелић.¹⁰⁵

На територији општине Плава и Гусиња формирана је партијска организација у фебруару 1941. године. То не значи да на тој територији није било и раније чланова Партије. Било их је, али у мањем броју, па су одржавали партијске везе непосредно са организацијом у Андријевици. За два месеца од свога формирања партијска организација нарасла је на седам чланова.¹⁰⁶

У циљу стварања ширег простора за успешније деловање комуниста, одлуком МК КПЈ за Андријевицу у мају 1941. године

⁹⁹ Батрић Јовановић, н. д., 75.

¹⁰⁰ Батрић Јовановић, н. д., 467.

¹⁰¹ Зб. НОР, III—4, 214.

¹⁰² Архив И. И. Титоград, МГ/VII, 2—41. У Зборнику народних хероја Југославије, Београд 1958, 588, пише за Ђока Пајковића: „Јуна 1942. враћен је у позадину за секретара ОК КПЈ Берање“. Такође пише да је он октобра 1941. године постао члан ОК КПЈ за Берање. Свакако да се то односи на ОК КПЈ за Колашин.

¹⁰³ Радован Лекић, Ослобођење Андријевице 17. јула 1941. године. ВИГ, 4/1951, 61.

¹⁰⁴ Батрић Јовановић, н. д., 84.

¹⁰⁵ Радован Лекић, андријевачки срез у 1941. године (припреме за устанак и његов развој) ВИГ 6/1951, 93.

¹⁰⁶ Исто, 446.

на територији општине величке, плавске и гусињске формирају се две партијске ћелије: једна за општине плавску и гусињску, а друга за општину величку. Секретар прве партијске ћелије био је Буро Лончаревић, а друге Милија Милачић, ранији секретар прве партијске ћелије.¹⁰⁷

У априлу 1941. године партијска организација за срез берански бројила је 96 чланова.¹⁰⁸ Већ у мају и јуну тај број се повећава на 130 чланова, да би се пријемом нових чланова и оних новодошлих са стране тај број повећао на 165.¹⁰⁹

До половине јула 1941. године секретар МК КПЈ за Беране био је Милан Куч, кога је заменио Боко Пајковић, а чланови: Радомир Митровић, Радомир Јованчевић, Радивоје Вукићевић, Миљивоје Мићовић, Радомила Недић и Душан Бошковић.¹¹⁰ Године 1941, 21. септембра, на планини Јеловици одржана је партијска конференција за срез берански, уз присуство 50 делегата. Изабран је нови Месни комитет, са секретаром Боком Пајковићем.¹¹¹

Крајем 1940. године партијска организација среза колашинског бројила је 70 чланова.¹¹² Од тада се убрзаније радило на пријему нових чланова, тако да је почетком априла 1941. године ова партијска организација бројила око 100 чланова. По социјалном саставу било је 70 сељака и 30 интелектуалаца (већином студенти и ученици). Целокупно партијско чланство са територије овога среза било је укључено у рад седам општинских партијских ћелија, и то: Колашин, Колашинско-речинска општина, Липово, Поља, Доња Морача и Ровца док је у општини прекобрдској партијска ћелија створена крајем 1941. године.¹¹³

Секретар Месног комитета у јулу 1941. године био је Вукман Крушчић, а чланови су били: Милутин Лакићевић, Бошко Рашовић, Војо Селић и Малиша Дамјановић, који је крајем јула постао секретар Месног комитета уместо В. Крушчића.¹¹⁴ У другој половини септембра 1941. године одржана је партијска кон-

¹⁰⁷ Вуко Турковић, Плав и Гусиње у данима јулског устанка 1941. Устанак народа Југославије 1941, Зборник књ. IV, Београд 1964, 444.

¹⁰⁸ Саво Јоксимовић, Берански (иванградски) срез у јулском устанку 1941. године. ВИГ, 1—2/1960, 6.

¹⁰⁹ Ђоко Пајковић, Беране од априлског рата до устанка. 40 година, Зборник сећања активиста југословенског револуционарног радничког покрета 1941—1945, књ. 5, 195 и 200.

¹¹⁰ Саво Јоксимовић, н. н. 8; Батрић Јовановић, н. д. 82—83. С. Јоксимовић у наведеном напису не спомиње као члана МК Беране Радомира Јованчевића кога наводи Б. Јовановић.

¹¹¹ З. Лакић — Р. Пајовић — Г. Вукмановић, Хронологија догађаја, 124.

¹¹² Р. Бакић, Рад Партије на терену среза Колашин до устанка 1941. године. Архив И. И. Титоград, МГ/VII, 1ж—3.

¹¹³ Батрић Јовановић, Срез колашински у 1941. години, ВИГ, 6/1954, 42.

¹¹⁴ Батрић Јовановић, Црна Гора у НОР и социјалистичкој револуцији I. Београд, 1960, 82; Батрић Јовановић, Срез колашински у 1941. години, ВИГ, 6/1954, 44; Љубо Анђелић, Град на Тари, Титоград 1960, 168.

ференција за срез колашински, када је изабран нови Месни комитет са секретаром Радованом Радовићем.

Из докумената се може видети да је био нешто успоренији рад на стварању мреже партијских организација као и њиховом омасовљењу на територији ОК КПЈ за Колашин. У првом реду биле су слабе везе између постојећих партијских организација. Делимично и овде су чланови Партије схватили да се са окупатором треба борити само с пушком у руци, а не и политички радити на терену који је повремено остајао без политичких активиста, јер су чланови Партије отишли у војску.

Покрајински комитет је настојао да у политичком погледу преко својих делегата оживи политички рад на територији овога ОК. У том погледу значајно је писмо ПК Окружном комитету од 14. фебруара 1942. године. Ту је поновљена већ позната истина: „Партија је она организациона сила која носи све, без ње и њеног политичког рада у масама, без њеног организационог учвршћења нема и не може бити ни борбе нити успјеха у борби.”¹¹⁵

Једно време територија Санцака у војном и политичком погледу припадала је Црној Гори, тј. њеном политичком и војном руководству. Међутим, пошто Санцак представља посебну географску целину са својом историјском прошалошћу, и то је условило да се створи за њега посебан Обласни комитет КПЈ и Главни штаб НОП одреда за Санцак. Избор Обласног комитета КПЈ за Санцак извршен је крајем септембра 1941. године у с. Радоињи, у саставу: Рифат Бурџовић-Тршо, секретар, а чланови: Воја Лековић, Момир Бошковић, Владан Дамјановић и Душан Томашевић-Ђирко.¹¹⁶ У овом саставу Обласни комитет је радио до октобра 1941. године, када је извршен поновни избор, и то: Рифат Бурџовић-Тршо, секретар, а чланови: Воја Лековић, Владан Дамјановић и Момир Бошковић.¹¹⁷ Реорганизацијом Обласног комитета Санцак није био више толико у политичком погледу везан за Покрајински комитет Црне Горе, иако је и даље с њим сарађивао. Томе је разлог и близина ЦК КПЈ који је имао седиште у с. Радоињи, где је био и Обласни комитет за Санцак, па је и то деловало на њихову чвршћу повезаност. Тако Обласни комитет КПЈ за Санцак не само да је добијао директиве за рад од ЦК КПЈ већ и задатак да га непосредно обавештава о своме раду. Од тада, октобар 1941. године, Обласни комитет КПЈ за Санцак одваја се од ПК КПЈ Црне Горе и непосредно ће сарађивати са ЦК КПЈ до свршетка другог светског рата.¹¹⁸

¹¹⁵ Архив В. И. И., фонд ПК КП Црне Горе, кут. 1955, фасц. 2, док. 13.

¹¹⁶ Мирко Ђуковић, Санцак у устанку 1941. Устанак народа Југославије 1941, Зборник књ. V, Београд 1964, 31.

¹¹⁷ Данило Јауковић, Санцак у народноослободилачком рату, ВИГ, 6/1960, 5.

¹¹⁸ Д. Јауковић, н. н., 5.

У политичком погледу Покрајински комитет је и даље имао утицај над територијом између р. Лима и р. Таре, тј. у срезовима Пљевља и Бијело Поље. На територији ова два среза априлских дана 1941. године био је 71 члан Партије. Постојао је посебно месни комитет Партије за Бијело Поље, а посебно за Пљевља.¹¹⁹

Априлских дана 1941. године Месни комитет КПЈ за Бијело Поље руководио је радом седам партијских ћелија. Од њих најбројнија била је мојковачка, са 31 чланом, а затим по бројном стању редослед би био следећи: бјелопољска са селом Припчићи 24 члана, затонска са 12, бистричка са 11, шаховићка са 8, павинопољска са 8 и равнорјечка са седам. Према овим подацима, на територији МК КПЈ Бијело Поље у прилу 1941. године био је 101 члан Партије.¹²⁰

До прве половине маја 1941. године у пљеваљском срезу постојала је само једна партијска ћелија. Она је у исто време вршила функцију Месног комитета Партије. Тада је и формиран Месни комитет у саставу: Велимир Јакић, секретар, а чланови: Будимир Милићевић, Владимир Дамјановић, Данило Кнежевић и Милорад Зорић.¹²¹

Средином прве половине 1942. године, под притиском непоредиво јачих снага окупатора и његових сарадника, партизанске снаге постепено су се повлачиле са источног дела Црне Горе у правцу запада. Међутим, ако су војне јединице напуштале терен, то нису чинили партијски радници, већ је већина њих остала да илегално ради на терену.¹²² И даље је остала већ устаљена мрежа партијских организација, али доста непотпуна и са мањим бројем чланова.

Везе и односи између партијских организација у војсци и на терену

Стварање првих борбених група, чета и батаљона било је непосредно везано за партијске организације. То потврђује и чињеница да су још у мају и јуну 1941. године стварани војни комитети при месним комитетима Партије. Ти комитети су се састојали од по тројице чланова Партије. Један од њих био је члан месног комитета Партије, а остала двојица били су чланови теренских партијских организација.

¹¹⁹ Мирко Ђуковић, Санцак, Београд 1964. 39.

¹²⁰ Веселин Булатовић, Припреме и развој устанка у бјелопољском срезу. Устанак народа Југославије 1941, Зборник књ. V, Београд 1964. 44.

¹²¹ Данило Јауковић, Пљеваљски срез у првој години НОБ. Устанак народа Југославије 1941, Зборник књ. IV, Београд 1964, 28—54.

¹²² Посебно је питање илегалног рада Партије у Црној Гори после повлачења партизанских војних снага. Овом приликом о томе неће бити говора.

Бројним јачањем партизанских борбених група и стварањем герилских чета и батаљона партизанске војне јединице се почињу постепено осамостаљивати. Наиме, оне сада преузимају све оне послове који су били у надлежности војних комитета, који се временом укидају.

Степен развитка партизанских војних јединица одређивао је оквире организационој структури Партије у војсци. Тако је једно време, у почетку, више пажње поклањано партијској организацији у чети.

До краја 1941. године, као војна јединица, чета је играла важну улогу у развитку партијских организација. У том правцу и Покрајински комитет послао је директивно писмо нижим партијским органима и организацијама 20. новембра 1941. године.¹²³ Према тој директиви структура партијске организације у чети зависила је од броја чланова Партије. Ако је у чети било више чланова Партије, онда је при сваком воду формирана партијска група, а представници тих група чинили су четну ћелију која је имала свој биро. Секретар бироа четне ћелије одржавао је везу са секретаром бироа општинске ћелије на терену.¹²⁴ С друге стране, уколико је у чети било до пет чланова Партије, сви су они чинили четну ћелију, али нису имали и свој биро. Њихова веза са партијском организацијом на терену одржавана је преко секретара четне ћелије и бироа општинске ћелије на терену. Дакле, секретар четне ћелије имао је непосредну везу у раду са најближом партијском организацијом на терену. У четатама је у првој половини 1942. године секретар ћелије био један од изграђенијих комуниста у чети, али без икаквих војних функција. Политички комесар чете улазио је у састав четне ћелије и није имао заменика све до јуна 1942. године.¹²⁵

Познато је да су прве партизанске јединице у Црној Гори биле везане за одређену, своју територију. Тако је било све до стварања „покретних“, ударних батаљона. Ово је имало значаја и за рад партијске организације на дотичној територији. Наиме, сви чланови Партије из партизанских војних јединица и они са терена чинили су заједничку партијску организацију. Међутим, од новембра 1941. године тога више није било. Посебно се стварају партијске организације за чланове Партије из партизанских војних јединица, а посебно за чланове Партије са терена.¹²⁶

Степен развитка војне организације истицао је батаљон као сталну и чврсту тактичку јединицу. Због тога су крајем 1941.

¹²³ Зб. НОР, III—1, 34.

¹²⁴ Писмо ОК КПЈ за Подгорицу месним комитетима, бироима ћелија и партизанским групама. Архив И. И. Титоград, бр. 4231/II, 4—5 (42).

¹²⁵ Душан Живковић, Партијска организација у јединицама народно-ослободилачке војске Југославије, Глас САН ССХХХИХ, књ. 8, 1960, 52.

¹²⁶ Директивно писмо ПК КПЈ за Црну Гору Боку и Санџак од 20. новембра 1941. године Обласном, окружним и мјесним комитетима и бироима ћелија, Зб. НОР, III—1, 169.

године учињене знатне измене у погледу изградње партијске организације у партизанским војним јединицама. Партијска организација на нивоу чете није могла више одговарати стварним потребама услед све већег прилива бораца у партизанске војне јединице. У том погледу значајно је упутство ЦК КПЈ од 22. децембра 1941. године упућено Покрајинском комитету.¹²⁷ Рад основних организација — четних ћелија у батаљону, по том упутству, обједињавао је батаљонски биро који бирају четне ћелије преко својих делегата. Батаљонски биро руководи партијским радом у батаљону, одржава директне везе са окружним комитетом на чијем терену се батаљон налази, стоји под њиховом контролом, прима од њих материјале, директиве и сугестије за рад у народу. Ове измене су учињене из тога разлога што су се чете налазиле стално у покрету, па нису могле одржавати редовне везе са партијском организацијом на терену, иако су окружни и месни комитети били дужни да одреде по једног свог члана за партијски рад у четама.

Секретар батаљонског бироа био је заменик политичког комесара батаљона, а политички комесар батаљона био је члан батаљонског бироа. Чланови Партије у штабу батаљона чинили су штабску ћелију која се од четне ћелије разликовала по томе што је поред своје везе са партијским бироом у батаљону сарађивала непосредно са општинским и међуопштинским бироом партијских ћелија на терену.

Батаљонски партијски биро био је одговоран за правилан однос између Партије и команде и за остварење руководеће улоге Партије, а поред тога и за учвршћивање партијске организације, подизање кадрова и примање нових чланова у Партију.

На нивоу партизанских одреда није било одговарајућих партијских руководстава. Постојала је само партијска ћелија у Штабу одреда. С обзиром на то, партијску везу са окружним и месним комитетима одржавали су углавном батаљонски бирои.¹²⁸ Међутим, то не значи да је одред као целина остао по страни и без одређених веза са партијском организацијом на терену. Напротив, у партизанским одредима скоро по правилу, налазио се изванредан број чланова МК и ОК, било као партијски радници или као политички комесари одреда.¹²⁹

Партијску организацију у Црној Гори у првој години НОР-а карактерише стални пораст броја њених чланова. То се може видети и из фрагментарних података који се налазе у сачуваним документима са појединих територија Црне Горе. Међутим, не може се ни са приближном тачношћу тај број утврдити.

За организациони развитаК КП Црне Горе значајно је, поред осталог, и то да се мрежа њених организација стално про-

¹²⁷ Исто, 368.

¹²⁸ Буру Вујовић, н. д. (рукопис), стр. 260.

¹²⁹ Душан Живковић, н. д., 51.

ширивала. Није се тежило томе да се стварају неке чврсте организационе шеме. Напротив, у пракси је била честа појава да се у административном и политичком погледу групише више села и општина које по ранијој подели нису биле у склопу једне целине. С обзиром на то, стварала су се и политичка руководства за новостворене територије. Карактеристика ових организационих промена јесте њихова привременост — оне су трајале док се стабилизује војна и политичка ситуација. Овде се у првом реду мисли на рејонске комитете, међуопштинске и општинске бирое.